

MACIEJ ZIELIŃSKI

INFORMATYKA PRAWNICZA A POJĘCIE NORMY PRAWNEJ

Od początku lat sześćdziesiątych daje się w prawoznawstwie polskim dość wyraźnie zauważyć zainteresowanie — zwłaszcza teoretyków prawa — zastosowaniami cybernetyki w dziedzinie prawa. Zainteresowanie to w sposób realny przejawia się w wykorzystaniu cybernetyki dla celów prawnych w dwóch zasadniczych kierunkach: przede wszystkim znalazło ono swój wyraz w wykorzystaniu myślenia cybernetycznego, a następnie wypracowanej przez cybernetykę aparatury pojęciowej do stawiania nowych problemów w prawoznawstwie lub przeformułowywania i rozwiązywania nowymi metodami problemów ujmowanych dotychczas w sposób „tradycyjny”. Drugi kierunek zastosowania cybernetyki w dziedzinie prawa związany jest z zainteresowaniem się prawników możliwością wykorzystania w działalności prawniczej, tj. w tworzeniu i stosowaniu prawa — odpowiednich urządzeń technicznych, traktowanych jako funkcjonujące na zasadach działania układów cybernetycznych.

Chronologicznie rzecz biorąc prawnicze zastosowania cybernetyki w polskiej literaturze prawniczej wzięły swój początek (odwrotnie niż np. w literaturze amerykańskiej) w nawiązaniu do pierwszego ze wskazanych wyżej kierunków, który na użytek niniejszych rozważań można by nazwać kierunkiem metodologicznym. Zainteresowanie cybernetyką zbiegło się bowiem przede wszystkim ze szczególnym zainteresowaniem prawoznawstwa problematyką społecznego obiegu wiadomości o normach prawa i roli, jaką przekazywanie określonego typu informacji odgrywa dla porządku prawnego¹. Powiązanie tego typu procesów z cybernetyką staje się oczywiste, jeśli zważyć na fakt, iż cybernetyka zawiera

¹ Pierwszą pracą uwzględniającą „myślenie cybernetyczne” w odniesieniu właśnie do zagadnień komunikowania się, jest w prawoznawstwie polskim rozprawa F. Studnickiego, *Z teorii promulgacji*, (w:) *Prace z teorii prawa i prawa karnego, Księga pamiątkowa ku czci Profesora Władysława Woltera*, Warszawa 1959, s. 195. W tym nurcie mieszczą się również następujące opracowania: F. Studnicki, *Przeływ wiadomości o normach prawa*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Prawnicze nr 22, Kraków 1965; tenże, *Cybernetyka i prawo*, Warszawa 1969; tenże, *Sterowanie za pomocą norm*, PiP 1969, nr 6, s. 1007; W. Lang, A. Mrózek, *Proces stosowania prawa jako proces przetwarzania informacji*, PiP 1970, nr 7, s. 50.

jako szczególnie swój dział tzw. teorię informacji, czyli najogólniejszą teorię procesów komunikacyjnych². W ramach metodologicznego kierunku zastosowania cybernetyki mieszczą się również te polskie opracowania prawnicze, które poświęcone są konstruowaniu — z wykorzystaniem metod cybernetycznych i cybernetycznej aparatury pojęciowej — różnego typu modeli teoretycznych, mających najczęściej odwzorowywać proces tworzenia i społecznego działania prawa lub też ich poszczególne fragmenty³.

W drugiej połowie lat sześćdziesiątych w coraz większym stopniu zaczęto poświęcać uwagę wykorzystaniu w dziedzinie prawa również technicznych aspektów cybernetyki. W polskiej literaturze prawniczej pojawiło się szereg prac, z jednej strony wskazujących na możliwości wykorzystania technicznych osiągnięć cybernetyki w prawoznawstwie lub bezpośrednio w praktyce prawniczej, z drugiej zaś strony ukazujących różnego typu trudności, mające swe źródło przede wszystkim w swoistości prawa⁴.

Oba powyższe typy opracowań, tj. eksponujące aspekt metodologiczny zastosowania cybernetyki, jak i uwzględniające również aspekt techniczny, stanowią istotny etap w rozwoju polskiego prawoznawstwa. O pierwszych z nich, nie wdając się w tym miejscu w dyskusję nad poszczególnymi rozwiązaniami, można powiedzieć, że w znacznym stopniu ukazały nowe możliwości badawcze i w wielu przypadkach doprowadziły do niebanalnych rezultatów. Dzięki temu przynajmniej niektóre z tych prac w sposób realny zapoznały szersze grono prawników polskich z metodami cybernetycznymi i przekonały o korzyściach płynących z zastosowania tych metod w prawoznawstwie⁵. Z kolei prace drugiego typu stanowią już bezpośredni pomost między ujęciami, w których przeważają elementy cybernetyki i które w związku z tym skłonni bylibyśmy zali-

² Por. F. Studnicka, *Cybernetyka...*, op. cit., s. 10 i przypis 2 na s. 146.

³ Por. W. Lang, *Struktura kontroli prawnej organów państwowych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Prawnicze nr 14, Kraków 1963; H. Rot, *System prawa — model cybernetyczny*, PiP 1965, nr 1, s. 21; A. Malinowski, *Próby cybernetycznego ujmowania kwalifikacji prawnej stanów faktycznych*, PiP 1968, nr 1, s. 57; W. Lang, A. Mrózek, op. cit.; A. Kisza, *Model cybernetyczny powstawania i działania prawa*, Prace WTN, Seria A, nr 135, Wrocław 1970.

⁴ Np. H. Rot, *Niektóre przesłanki stosowania maszyn cybernetycznych w dziedzinie prawa*, PiP 1966, nr 1, s. 47; J. Wróblewski, *Zagadnienie zastosowania maszyn matematycznych w prawoznawstwie*, *Studia Prawno-Ekonomiczne*, 1968, t. 1, s. 49; tenże, *Cybernetyka a prawo*, *Studia Filozoficzne*, 1967, nr 1; tenże, *Prawo a cybernetyka. Zarys problemów*, PiP 1968, nr 12, s. 895; Z. Rogoziński, A. Malinowski, *Próby zastosowań cybernetyki a aparatura pojęciowa prawoznawstwa (Schemat normy prawnej)*, PiP 1970, nr 1, s. 81.

⁵ Niestety, nie do wszystkich prac można odnieść tę pozytywną opinię. Np. trudno się nie zgodzić z krytycznymi uwagami, jakie pod adresem pracy A. Kiszy, op. cit., sformułowała A. Michalska w recenzji zamieszczonej w RPEiS 1973, nr 2, s. 301 - 306, a zwłaszcza s. 306.

czać jeszcze jedynie do tzw. „cybernetyki prawniczej”, a pracami poświęconymi zagadnieniom wchodzącym już w zakres tzw. „informatyki prawniczej”.

Wyraźne i ostre rozgraniczenie pojęć „cybernetyki prawniczej” i „informatyki prawniczej” napotyka współcześnie pewne trudności⁶, tym niemniej wydaje się, że jest ono co najmniej w przybliżeniu możliwe. Sądzę, że pożyteczna może być propozycja terminologiczna, by mianem „cybernetyki prawniczej” obejmować te zagadnienia, które związane są z zastosowaniem cybernetyki do dziedziny prawa (i to cybernetyki w obu jej aspektach — metodologicznym i technicznym), natomiast miano „informatyki prawniczej” odnosić do spraw związanych z wykorzystaniem w dziedzinie prawa techniki elektronicznej (komputerów)⁷.

Na gruncie takich ustaleń terminologicznych „informatyka prawnicza” stanowi pojęciowy odpowiednik „informatyki w ogóle”. Wiąże się z tym jednak konieczność rozróżnienia dwóch sposobów pojmowania „informatyki prawniczej”, jako odpowiedników dwojakiego sposobu rozumienia samego terminu „informatyka”. W nawiązaniu do pierwszego z tych znaczeń „informatykę prawniczą” pojmować należy jako fragment nauki zajmującej się — najogólniej mówiąc — opisem działalności związanej z (szeroko pojmowanym) przetwarzaniem danych za pomocą komputerów. Z kolei w drugim rozumieniu „informatyka prawnicza” oznacza samą merytoryczną działalność w dziedzinie (szeroko pojmowanego) przetwarzania informacji prawnych czy prawniczych, dokonywanego z wykorzystywaniem komputerów. Dla celów porządkowych warto zaproponować, by zamiast terminu „informatyka prawnicza” w drugim z wymienionych wyżej sposobów pojmowania go, używać określenia „praktyczna informatyka prawnicza” (lub ewentualnie określenia „prawnicza działalność informatyczna”). W takiej sytuacji terminu „informatyka prawnicza” można, bez obawy o nieporozumienie, używać dla oznaczenia określonego typu działalności naukowej.

Pierwsze prace z tak pojętej informatyki prawniczej pojawiły się w prawoznawstwie polskim w początkach lat siedemdziesiątych, a więc w okresie, gdy w niektórych innych krajach działały już prawnicze systemy informatyczne, bądź też co najmniej podjęto już prace w celu ich uruchomienia.

Opracowania informatyczne, które od tej pory ukazywały się w polskiej literaturze prawniczej dotyczą przede wszystkim możliwości wyko-

⁶ Na temat m. in. tych, trudności por. W. Lang, A. Malinowski, A. Mrózek, *Prawometria i jej zastosowanie w badaniu, tworzeniu i stosowaniu prawa*, PiP 1972, nr 7, s. 17.

⁷ W takim ujęciu zakres „informatyki prawniczej” jest podrzędny względem zakresu „cybernetyki prawniczej”, co uzasadnione jest jeszcze aktualnie, dającą się zauważyć jednorodnością metodologiczną i terminologiczną cybernetyki oraz informatyki.

rzystania komputerów w działalności prawniczej, a także kwestii sposobów organizowania prawniczych systemów wyszukiwawczych oraz organizowania prawniczej służby informatycznej⁸. Wiele miejsca poświęcono również teoretycznemu zapoznaniu szerszego grona prawników polskich z faktycznie działającymi prawniczymi systemami informatycznymi w najbardziej pod tym względem zaawansowanych krajach, zwłaszcza europejskich⁹.

Prace obu tych rodzajów przyczyniły się zarówno do spopularyzowania problematyki informatycznej w polskim środowisku prawniczym, jak i do przekonania szeregu przedstawicieli nauki oraz praktyki prawniczej nie tylko o możliwościach, ale i wręcz o konieczności podjęcia działalności informatycznej w dziedzinie prawa.

Aktualna sytuacja w tym zakresie dość jednoznacznie wskazuje, iż okres teoretycznego zapoznawania się z prawniczą problematyką informatyczną wejdzie w naszym kraju niebawem w fazę praktyczną, i że prawnik, podobnie jak wcześniej napisał to ekonomista, może powiedzieć: „minął już okres wahań i wstępnych rozważań, czy trzeba i warto stosować komputery — nadszedł czas działania”¹⁰.

Hasło to w nierównym stopniu odnosi się do poszczególnych kierunków prawniczej działalności informatycznej. Wykorzystanie komputerów dla celów prawniczych obejmuje co najmniej posługiwanie się nimi¹¹: a) dla gromadzenia, przechowywania i wyszukiwania informacji prawnej zawartej w tekstach prawnych, w tekstach orzeczeń czy decyzji organów rozstrzygających oraz informacji zawartej w piśmiennictwie prawniczym¹², b) dla gromadzenia, przechowywania i wyszukiwania informacji nienormatywnej, ale niezbędnej dla działalności prawniczej,

⁸ Por. J. Wróblewski, *Informatyka prawnicza, możliwości zastosowania cybernetyki*, PiP 1971, nr 3-4, s. 639; F. Studnicka, *Prawnicze systemy wyszukiwawcze*, Zeszyty Naukowe UJ, 1973, z. 1; *Prace z zakresu prawa cywilnego i praw na dobrach niematerialnych*, Kraków 1973, s. 155; tenże, *Z problematyki funkcjonowania banków informacji prawnej*, PiP 1974, nr 7, s. 106; tenże, *Wstęp do informatyki prawniczej* (skrypt), Lublin 1974; tenże, *Die semantischen Probleme der automatischen Suche in gesetzlichen Texten*, (w:) *Datenverarbeitung und Recht*, 1974, nr 3 - 4, s. 252; A. Malinowski, *Zagadnienie budowy prawniczej służby informatycznej w zakresie przepisów prawnych*, PiP 1974, nr 10, s. 61.

⁹ Por. J. Kurcyusz, *O elektronicznej informatyce prawniczej słów kilka*, Pa-lestra, 1973, nr 6, s. 122; F. Studnicki, *Bawarski projekt komputeryzacji ksiąg grun-towych*, NP 1973, nr 9, s. 1324; H. Garstka, A. Mrózek, *Eelektroniczne przetwarzanie danych w administrowaniu państwem*, w *prawie i nauce prawa Republiki Federalnej Niemiec*, PiP 1975, nr 1, s. 91.

¹⁰ Por. Z. Gackowski, *Informatyka w zarządzaniu przedsiębiorstwem przemysłowym*, Warszawa 1973, s. 9.

¹¹ Wyróżnienia dokonano za F. Studnickim, *Wstęp...*, op. cit., s. 16 - 17.

¹² Pojęcie informatyki prawniczej bywa odnoszone niekiedy właśnie do tej sfery zastosowania komputerów. Por. J. Wróblewski, *Informatyka prawnicza*. ., op. cit., s. 639.

c) dla prowadzenia urzędów informacyjnych pełniących wyróżnione role prawne (np. ksiąg wieczystych, rejestru skazanych, rejestru statków itp.),
d) dla automatycznego wydawania decyzji.

Postulat podjęcia prawniczej działalności informatycznej nie odnosi się jeszcze, rzecz jasna, do wykorzystania komputerów w ostatnim z wymienionych wyżej kierunków. Zbyt dużo jest jeszcze nierozstrzygniętych problemów prawniczych, etycznych, jak również i technicznych,, by w najbliższym czasie można było podjąć tego typu działalność.

Nie ulega natomiast wątpliwości, że zarówno ze względu na potrzeby procesu tworzenia i stosowania prawa, a także i nauki prawa, jak i ze względu na realne możliwości rozwiązań technicznych, pożyteczne rezultaty można już osiągnąć w zakresie zorganizowania i uruchomienia banków informacji prawnej (prawniczej) zawartej w tekstach aktów normatywnych, tekstach orzeczeń, jak również w piśmiennictwie prawniczym.

Jest sprawą oczywistą, że praktyczna działalność informatyczna w dziedzinie prawa wymaga zespolenia wysiłków zarówno zawodowych informatyków, jak i prawników. Na prawnikach spoczywa w szczególności obowiązek przedstawienia dostatecznie precyzyjnej i spójnej aparatury pojęciowej¹³, która stanowiłaby realną i trwałą płaszczyznę porozumiewania prawników z informatykami, umożliwiłaby informatykom zapoznanie się ze swoistością języka prawnego, a w efekcie doprowadziła do uwzględnienia tej swoistości w sprawnie działającym systemie informatycznym.

Wiadomo powszechnie, że jednym z podstawowych pojęć w dziedzinie prawa jest pojęcie normy prawnej. Warto więc przede wszystkim poświęcić nieco uwagi problemowi: w jaki sposób pojęcie normy prawnej powiązane jest z zagadnieniem zbudowania prawniczego systemu informatycznego.

W prawoznawstwie polskim panuje w zasadzie powszechna zgoda co do przydatności pojęciowego rozróżnienia przepisów prawnych jako jednostek redakcyjnych tekstów prawnych, oraz odtworzonych z tych przepisów — norm prawnych. Fakt ten prowadzić musi do postawienia sobie podstawowego w dziedzinie prawniczej działalności informatycznej pytania: czy organizując prawniczy system wyszukiwawczy należy zastosować go do przepisów prawnych, czy też bezpośrednio do norm prawnych.

Zorganizowanie i działanie banku informacji o normach prawnych wymagałoby uprzedniego odtworzenia (a następnie i permanentnego odtworzenia) norm z przepisów. To z kolei albo pociągałoby za sobą ko-

¹³ Postulat tego rodzaju zgłaszano już wcześniej. Por. Z. Ziemiński, *Próba uporządkowania podstawowego słownictwa prawniczego*, *Studia Logica* 1964, t. XV, s. 261. W powiązaniu bezpośrednim z zagadnieniami cybernetycznymi, por. Z. Rogoziński, A. Malinowski, op. cit., s. 81.

nieczność powierzenia zespołowi dokumentalistów kompetencji do dokonywania wiążącej wykładni tekstów prawnych albo też wymagałoby wykorzystania w tym celu komputera. W tym drugim przypadku chodziłoby oczywiście o wykorzystanie komputera odpowiednio zaprogramowanego, a więc m. in. „wyposażonego” w odpowiednio przewidziane, zaktualizowane i zaakceptowane reguły interpretacyjne.

Ze względu na zbyt duże ryzyko społeczne należy odrzucić pierwsze ze wskazanych wyżej rozwiązań. Niemożliwe jest również zastosowanie drugiego, bowiem zbyt wielkie są jeszcze trudności w przewidzeniu wszystkich zmieniających się reguł interpretacyjnych i dostosowaniu ich do ogromnie różnorodnych i niejednoznacznych wyrażeń tekstów prawnych.

Ze wskazanych wyżej powodów należy więc zgodzić się ze stanowiskiem tych, którzy wskazują na konieczność organizowania banku informacji o przepisach prawnych¹⁴.

W świetle tych rozważań stwierdzić trzeba, że zasadniczy wysiłek praktyczny w zakresie uporządkowania i standaryzacji pojęć prawnych skierować należy na uporządkowanie wyrażeń występujących w tekstach prawnych.

Nie znaczy to bynajmniej, że problem precyzyjnego określenia normy prawnej stracił coś ze swej doniosłości. Wręcz odwrotnie. Konieczność dysponowania odpowiednio precyzyjnym pojęciem normy prawnej dla praktycznych celów informatycznych wynika z dwóch co najmniej przesłanek. Po pierwsze — dokonanie praktycznie przydatnej standaryzacji wyrażeń zawartych w tekstach prawnych jest niemożliwe bez uświadomienia sobie tego, jaką rolę pełnią poszczególne wyrażenia w tekście prawnym, ze względu na określoną realizację zachodzącą między tekstem prawnym a wysłowionymi w nim normami postępowania. Różne pojmowanie „normy prawnej” prowadzić może do różnych rezultatów standaryzacji co najmniej głównych wyrażeń języka tekstów prawnych, zaś stopień precyzyjności określenia „normy prawnej” rzutuje na precyzję a w konsekwencji i praktyczną przydatność danej standaryzacji dla potrzeb konkretnego prawniczego systemu wyszukiwawczego. Po drugie —

¹⁴ M. in. ze względu na ryzyko społeczne wiążące się z powierzaniem dokumentalistom kompetencji do dokonywania wykładni, w celu uniknięcia tej ewentualności należałoby preferować tzw. rozwiązanie pełnotekstowe, a nie wymagające uprzedniej „obróbki” rozwiązanie deskryptorowe.

Z kolei możliwość wykorzystania komputerów do przetwarzania *sensu stricto* w dziedzinie prawa, a więc i do automatycznego dokonywania wykładni, jest uzależniona w ogromnym stopniu od udoskonalenia tekstów prawnych (m. in. przez zunifikowanie sposobów kodowania norm w przepisach, oraz od zrekonstruowania niezbędnych reguł interpretacyjnych. Por. Z. Ziemiński, *O warunkach zastosowania logiki deontycznej we wnioskowaniach prawniczych*, *Studia Filozoficzne* 1972, nr 2, s. 213; oraz tenże, *Zagadnienia standaryzacji języka prawnego a problemy informatyki*, (referat wygłoszony na seminarium informatyki prawniczej, zorganizowanym przez Instytut Nauk o Państwie i Prawie UW i Bibliotekę Sejmową).

proces stosowania prawa (a w znacznym stopniu i proces tworzenia prawa) wymaga niejednokrotnie sformułowania wielu pytań, dla rozstrzygnięcia których niezbędne jest odwołanie się do określonych norm prawnych (za F. Studnickim nazwijmy te pytania „pytaniami prawnymi”¹⁵). W przypadku systemów wyszukiwawczych bazujących na tekście przepisów prawnych, odwołanie się do owych niezbędnych norm prawnych następuje w sposób pośredni. W systemach takich wskazuje się bowiem wówczas zespół przepisów stanowiących „bazę interpretacyjną” dla danej normy {jako ich „derywatu”¹⁶}, czyli zespół przepisów pełniących jednocześnie rolę „dokumentów relewantnych dla rozstrzygnięcia danego pytania prawnego p”¹⁷, jako, że da się z nich odtworzyć normę prawną wchodzącą w skład zbioru przesłanek umożliwiających rozstrzygnięcie wspomnianego pytania prawnego p. Takie zaprogramowanie komputera, by w każdym przypadku dało się uzyskać odpowiednią bazę interpretacyjną dla normy niezbędnej ze względu na jakieś określone pytanie prawne, wymaga dostatecznie precyzyjnego określenia, za jaką normę prawną ma być uważane. Różnice w sposobach pojmowania „normy prawnej” prowadzić mogą w praktyce do wyróżniania różnych baz interpretacyjnych jako różnych zespołów dokumentów relewantnych dla rozstrzygnięcia tego samego pytania prawnego¹⁸.

Ze względu na podstawową intuicję prawniczą, iż norma prawna jest rodzajem normy postępowania, problem precyzyjności określenia pojęcia „normy prawnej” (a więc i problem stopnia precyzji samego tego pojęcia) sprowadza się w głównej mierze do zagadnienia precyzyjności określenia „normy postępowania”.

Wydaje się, że m. in. i dla celów informatycznych dostatecznie precyzyjne określenie „normy postępowania” formułuje następująca definicja: „norma postępowania” oznacza wypowiedź faktycznie sformułowaną lub dającą się sformułować w danym języku, która w sposób jednoznaczny nakazuje, by określone podmioty w określonych okolicznościach w określony sposób się zachowały¹⁹.

Takie pojmowanie „normy postępowania” realizuje szereg podstawo-

¹⁵ F. Studnicki, *Wstęp...*, op. cit., s. 17.

¹⁶ Pojęcie „bazy informacyjnej” i „derywatu przepisów” — por. F. Studnicki, *Z problematyki...*, op. cit., s. 106 - 107.

¹⁷ Terminu tego użyto za F. Studnickim, *Operacja zautomatyzowanego wyszukiwania informacji prawnej a operacja wykładni* (referat wygłoszony na seminarium informatyki prawniczej, zorganizowanym przez Instytut Nauk o Państwie i Prawie UW oraz Bibliotekę Sejmową).

¹⁸ Problematyka ta wiąże się również z zagadnieniem adekwatnego wysłowienia norm w przepisach prawnych. Na ten temat por. M. Zieliński, *Interpretacja jako proces dekodowania tekstu prawnego*, Prace Wydziału Prawa nr 54, Poznań 1972, s. 64 i n.

¹⁹ Por. również Z. Ziemiński, *Teoria prawa*, Warszawa—Poznań 1973, s. 22 i n.

wych intuicji prawniczych (i nie tylko prawniczych), nad czym jednak, ze względu na akcydentalność tej sprawy dla problematyki informatycznej, nie warto się w tym miejscu szerzej rozwodzić²⁰.

Formułując charakterystykę pojęcia „normy prawnej”, w dostatecznym stopniu precyzyjną dla potrzeb informatycznych, wskazać należy, iż norma prawna jako rodzaj normy postępowania powinna mieć dodatkowo co najmniej następujące cechy: a) powinna być normą zarazem generalną i abstrakcyjną, tzn. taką, w której podmioty i okoliczności oznaczone są nazwą generalną, a zachowanie się wyznaczone jest jako typ zachowań w zasadzie powtarzalnych, b) powinna być normą ustanowioną przez państwo (tj. normą odtworzoną za pomocą społecznie akceptowanych reguł interpretacyjnych z tekstu prawnego, albo z takich norm wedle akceptowanych reguł inferencyjnych wywnioskowaną (lub uznaną przez państwo), tj. normą o uprzednio ustalonej już treści, a następnie włączoną do systemu prawa²¹.

Należy zwrócić uwagę, że zarówno definicja „normy postępowania”, jak i charakterystyka „normy prawnej” nie nakładają na te wypowiedzi żadnych wymogów co do ich formy redakcyjnej. I choć wydaje się, że charakter normatywny jakiejś wypowiedzi da się jednoznacznie zapewnić przez użycie operatora normatywnego „nakazuje się niech”²², oraz że ze względu na teoretyczną i praktyczną przydatność wyróżniania „zakresu zastosowania” i „zakresu normowania”²³ warto redakcyjnie wyróżnić oddzielnie określenie adresata i okoliczności oraz oddzielnie określenie zachowania się, to jednak pamiętać należy, że uwagi powyższe mają mieć charakter jedynie postulatów praktycznych, nie formułują natomiast wymogów definicyjnych.

Podkreślić również należy, że przedstawione w częściowej charakterystyce normy prawnej postulaty znaczeniowe nie stanowią pełnej definicji „normy prawnej”, lecz wskazują na te elementy tego pojęcia, które — jak się wydaje — mają szczególną doniosłość praktyczną dla celów informatycznych. Oczywiście z socjologicznego punktu widzenia należałoby nadto podkreślić inne doniosłe elementy, a więc w szczególności zabezpieczenie przymusem czy klasowe funkcje norm prawnych w danym społeczeństwie.

²⁰ Bliżej na ten temat por. K. Świrydowicz, S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *O nieporozumieniach związanych z tzw. „normami zezwalającymi”*, PiP (w druku).

²¹ Bliżej por. Z. Ziemiński, *Teoria prawa*, op. cit., s. 23 i n.

²² Por. M. Zieliński, op. cit., s. 18, przypis 31.

²³ Bliżej por. np. Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, wyd. 8, Warszawa 1974, s. 116 i n.

L'INFORMATIQUE JURIDIQUE ET LA NOTION DE RÈGLE DE DROIT

Résumé

L'article soulève trois problèmes liés à l'emploi de l'informatique dans le domaine du droit.

En premier lieu il commente les orientations de l'intérêt de la science du droit polonaise, pour l'utilisation de la cybernétique et de l'informatique à des fins juridiques. Ensuite il introduit la distinction entre „cybernétique" et „informatique juridique" ainsi que la distinction entre „informatique juridique" (en tant que science) et „informatique juridique pratique" (en tant qu'activité consistant à utiliser en pratique les ordinateurs dans le domaine du droit). Par la suite il montre comment la notion de „règle de droit" est liée à l'informatique juridique pratique et présente une caractéristique de la „règle de droit" répondant aux besoins de l'informatique juridique pratique.